

3. Червінська І.Б. Соціокультурний простір гірської школи регіону Українських Карпат: монографія. Івано-Франківськ : Симфонія Форте, 2020. 380с.

Борис Чижевський,
*кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник відділу економіки
та управління загальною середньою освітою
Інституту педагогіки НАПН України,
Заслужений працівник освіти України,
chyzhevskiy.bg@gmail.com*

СОЦІАЛЬНОМУ, ЛЮДСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ ПРИТАМАННЕ ДЕМОКРАТИЧНЕ ПРАВОВЕ МОВНЕ ПОЛЕ

Мова є основним засобом етнодуховного мислення міжособистісного спілкування людей, які ототожнюють себе з українським народом. Потреба висловлювати свої думки українською особливо зростає під час війни, бо окрім зброї лише мова дає можливість заявити про своє ставлення до народу, який відстоює свою незалежність в жорстокій боротьбі з ворогом.

Мова – унікальний феномен, що є засобом соціалізації, формою реалізації творчого потенціалу кожної людини, системою вираження думок, засобом спілкування і взаєморозуміння в соціальному, людському, демократичному суспільстві, а знання державної мови сприяє соціалізації особи та є гарантією запобігання дискримінації. Вона відіграє важливу роль у процесі формування особистості, її національної самоідентифікації, здобуття освіти, культурного розвитку, духовного взаєморозуміння та засвоєння загальнолюдських цінностей.

Українська мова є природньою мовою, має характерні властивості соціальної призначеності, існує і функціонує не для окремого індивіда, а для української спільноти в цілому та представників зарубіжжя.

Лише з проголошенням державного суверенітету України українська мова здобула реальні можливості для вільного функціонування, всебічного вдосконалення, збагачення і розвитку. Вона стала провідною, державотворчою в усіх багатогранних напрямках та потребах соціального, людського, правового, демократичного суспільства, мовою законодавства і державного врядування, фінансових та банківських структур, мовою управлінських установ, політичних, суспільних, наукових, освітніх, культурних, спортивних організацій, спілок. Нею масово ведеться навчання в закладах освіти, видається наукова, науково-популярна, художня, дитяча література, друкуються підручники, виходять газети і журнали, проводяться конкурси, змагання, олімпіади, святкування визначних та пам'ятних дат, вона є мовою театру, радіомовлення, телебачення, соціальних мереж.

У правовому полі питання мови регулюються Конституцією України, законодавством України та рішеннями Конституційного Суду України у сферах державного будівництва, науки, освіти та визначення пріоритетних напрямів розвитку українського мовного середовища. Враховується також, що Україна ратифікувала основні угоди Ради Європи, такі, як: Європейська конвенція з прав людини (1997 р.); Рамкова конвенція з питань захисту національних меншин (1997 р.); Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (2003 р.).

Українська мова є основою національної самобутності українського народу. Тому законодавство з метою сприяння всебічного розвитку творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної цілісності має забезпечити українській мові статус державної.

З огляду на складну історію становлення української державності та розвитку української мови, а також на те, що українську мову вважає рідною переважна більшість населення України, Конституція (стаття 10) визнає державною саме українську мову. Причому зазначене положення міститься у розд. I Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні як фундаментальні принципи, що складають засади громадянського суспільства та правової державності.

Державна (офіційна) мова – це мова, якій державою надано статус обов’язкового спілкування у публічних сферах суспільного життя. Публічними сферами, в яких застосовується державна мова, вважаються, насамперед, функціонування і здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства і документації, мова взаємодії цих органів тощо). Конституція України зобов’язує застосовувати державну – українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов’язків, у роботі і в діловодстві органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України (Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р., справа про застосування української мови).

Порядок застосування мов відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 92 Конституції України має визначатися виключно Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII.

Мовна політика в Україні формується: ґрунтуючись на Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та схваленому Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р. Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., якими було відновлено незалежну національну державність України; керуючись Конституцією України, що визначає українську мову як єдину державну мову в Україні та покладає на державу обов’язок забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; діючи відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99, яким встановлено, що українська мова як державна є обов’язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування

(мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом; зважаючи на Концепцію державної мовної політики, затверджену Указом Президента України від 15 лютого 2010 р. № 161/2010, що визначає стратегічні пріоритети в подоланні спричинених багатовіковою асиміляційною політикою колонізаторів та окупантів деформацій національного мовно-культурного і мовно-інформаційного простору та відповідно до якої повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України; усвідомлюючи, що українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалася і протягом багатьох століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить переважну більшість населення країни і дала офіційну назву державі, а також є базовим системотворчим складником української громадянської нації; прагнучи до посилення державотворчих і консолідаційних функцій української мови, підвищення її ролі в гарантуванні територіальної цілісності та національної безпеки України; маючи на меті створення належних умов для забезпечення і захисту мовних прав і потреб українців; а також беручи до уваги Висновки Європейської комісії за демократію через право, відповідно до якого за особливих умов, що склалися в Україні, збалансована політика у мовній сфері вимагає належних гарантій для збереження державної мови як інструмента єднання суспільства. Тому потрібно віднайти істотно прийнятніші способи підтвердження верховенства української мови, як єдиної державної мови, та вжити додаткових заходів для зміцнення її ролі в суспільному житті.

Невід'ємним конституційним правом громадян є також вільний вибір мови. У той же час ч. 5 ст. 53 Конституції України гарантує громадянам, які належать до національних меншин, право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. Частина 5 ст. 53 розвиває положення

ст. 10 Конституції України щодо гарантій вільного розвитку, використання і захисту російської та інших мов національних меншин.

Недругорядну роль у вирішенні окресленої проблеми належить питанням теорії і практики розвитку наукової мови. На сучасному етапі розвитку соціального, людського суспільства та демократичних інститутів держави мова науки поєднує в собі сукупність засобів формування та обґрунтування положень науки, понятійний, термінологічний апарат наукової теорії разом з методами доказу, підтвердження та практичного втілення. Поняття мови науки не є абстрацією, за допомогою якої в логіці науки визначається структура знань, тому, що мова науки широко поширюється як в науковому, так і професійному та соціальному середовищах і визначає рівень та параметри інтелектуального та фахового спілкування та розвитку. В ній розрізняють як складові частини природну і штучну мови, в тому числі формалізовані мови, які надбудовуються над природною мовою з метою “удосконалення” окремих її фрагментів. При аналізі мовної науки вичленовують три підмови – мову теорії, мову спостереження, аналізу, експертної оцінки, мову практики. До мови теорії відносять твердження, які є наслідком логічних роздумів, узагальнень та міркувань, до мови спостереження, аналізу, експертної оцінки включають ті твердження науки, які формулюють результати експерименту, спостереження, моніторингу, оцінки, до мови практики включають ті терміни, поняття, наукові знання які застосовуються у професійному та соціальному середовищах.

Непоодинокі випадки, коли чистота мови, у тому числі і наукової, та тенденції їхнього розвитку залежать від сукупності законодавчих норм, ідеологічних принципів і практичних заходів стосовно вирішення мовних проблем у демократичній державі, соціальному, людському, правовому суспільстві.

З метою створення правового мовного поля в соціальному, людському українському суспільстві подальші програми, проекти, концепції розвитку української мови доцільно будувати на таких засадничих принципах: духовної та моральної чистоти; енергетичного захисту; єдності внутрішньої свободи

особистості та права; добродітності та добротворення; природовідповідності; культури слова.

Література

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Висновок Європейської комісії за демократію через право (Венеційська комісія) щодо положень Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року стосовно використання державної мови та мов меншин, а також інших мов у освіті (Прийнятий Венеційською комісією на її 113-му пленарному засіданні (8-9 грудня 2017 року) на основі коментарів від пана Майкла Френдо (Мальта) пана СерджіоБартоле (Італія) пана Яна Велареса (Бельгія) пана Роберта Дунбара (експерт DGII, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин) пана РейнераХофманна (експерт, DGII, Рамкова конвенція про захист національних меншин). URL: https://auc.org.ua>sectors>veneciyska_komisiya.

3. Декларація прав дитини: Декларація ООН від 20 листопада 1959 року. URL: <https://chl.kiev.ua> ...

4. Доповідь «Верховенство права», схвалена Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційською Комісією) на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 р.) URL: <https://www.venice.coe.int>documents>pdffil...>

5. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int>convention_ukr.

6. Європейська конвенція про громадянство (укр/рос): Конвенція Ради Європи, доповідь від 06.11.1997 № ETS № 166. URL: <https://ips.ligazakon.net>doc...>

7. Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя. URL: <http://onma.edu.ua>uploads>2020/02>Quali...>

8. Європейськасоціальнахартія (переглянута) | LIGA:ZAKON. URL: <https://ips.ligazakon.net>do...>

9. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (5 листопада 1992 року), ратифікована Законом України від 15 травня 2003 року «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (набула чинності для України з 1 січня 2006 року). URL: <https://ips.ligazakon.net>doc...>

10. Загальна декларація прав людини (10.12.1948). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

11. Закон України «Про вищу освіту» (від 1 липня 2014 року № 1556-VII; редакція від 16.09.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>15...>

12. Закон України «Про дошкільну освіту» (від 11 липня 2001 року № 2628-III). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>26...>